ਪੰਜਾਬ ਪੁਲਿਸ • PSSSB • ਪੰਜਾਬ PCS • ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ

HOUSE OF ASPIRANTS

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਅਧਿਆਇ 7

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਵੱਲੋਂ ਤਿਆਰ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਹ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਤੁਸੀਂ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ।

ਵੈੱਬ ਸਾਈਟ
houseofaspirants.in

ਸੰਸਕਰਣ
ਅਕਤੂਬਰ 2026

ਭਾਸ਼ਾ
ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ English

House of Aspirants

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਦੋ-ਭਾਸ਼ੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਤਿਆਰੀ ਪਲੇਟਫਾਰਮ

houseofaspirants.in

ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ!

House of Aspirants ਨੂੰ ਚੁਣਨ ਲਈ ਧੰਨਵਾਦ। ਇਹ ਨੋਟਸ ਹਰ ਗੰਭੀਰ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਉਮੀਦਵਾਰ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ: **ਪ੍ਰੀਖਿਆ-ਮੁਖੀ, ਸੌਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਮੁਫ਼ਤ**।

> “ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਵੱਲੋਂ ਤਿਆਰ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਹ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਤੁਸੀਂ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ।”

ਇਹਨਾਂ ਨੋਟਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਫ਼ਾਇਦਾ ਕਿਵੇਂ ਲਈਏ

1 ਪੜ੍ਹੋ
ਅਧਿਆਇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਪੂਰਾ ਪੜ੍ਹੋ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਨੁਕਤਿਆਂ 'ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਗਾਓ।

2 ਅਭਿਆਸ ਕਰੋ
houseofaspirants.in 'ਤੇ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਦਾ MCQ ਕੁਇਜ਼ ਹੱਲ ਕਰੋ।

3 ਦੁਹਰਾਓ
ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇਖੋ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲੱਗੇ ਨੁਕਤੇ ਦੁਹਰਾਓ।

ਸਾਡੀ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਦੇਖੋ

- ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ English ਵਿੱਚ ਨੋਟਸ
- ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਕੁਇਜ਼ ਅਤੇ ਅਧਿਆਇ-ਵਾਰ MCQ
- ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਕਰੰਟ ਅਫੇਅਰਜ਼
- 10+ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪੇਪਰ (PYQ)
- ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਟ੍ਰੈਕਿੰਗ

ਸਕੈਨ ਕਰੋ

www.houseofaspirants.in

ਟੈਲੀਗ੍ਰਾਮ ਚੈਨਲ ਨਾਲ ਜੁੜੋ

- ਨਵੇਂ ਨੋਟਸ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ
- ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅੱਪਡੇਟ
- ਭਰਤੀ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ
- ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ PDFs
- ਲਾਈਵ ਗਾਈਡੈਂਸ ਸੈਸ਼ਨ

ਸਕੈਨ ਕਰਕੇ ਜੁੜੋ

t.me/HouseOfAspirant

ਸਿੱਖਦੇ ਰਹੋ। ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ ਰਹੋ। ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦੇ ਰਹੋ।

ਟੀਮ House of Aspirants

© 2026 House of Aspirants. ਇਹ ਨੋਟਸ ਸਿਰਫ਼ ਵਿੱਦਿਅਕ ਮਕਸਦ ਲਈ ਹਨ। ਬਿਨਾਂ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਕਲ, ਮੁੜ-ਵੰਡ ਜਾਂ ਵਪਾਰਕ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ।

ਅਧਿਆਇ 7

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਸ਼ੇਰ-ਏ-ਪੰਜਾਬ

ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ

- ਮੁੱਢਲਾ ਜੀਵਨ, ਵੰਸ਼ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ
- ਰਣਨੀਤਕ ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਮਿਸਲਾਂ ਦਾ ਏਕੀਕਰਨ
- ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਅਤੇ ਇਲਾਕਾਈ ਜਿੱਤਾਂ
- ਮੁਦਰਾ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਮਾਲੀਆ
- ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ
- ਸੰਧੀਆਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਯੋਗਦਾਨ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ

ਮੁੱਢਲਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਪਿਛੋਕੜ

ਜਨਮ	13 ਨਵੰਬਰ 1780, ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ
ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ	ਸਰਦਾਰ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰਨੀ ਰਾਜ ਕੌਰ
ਗੋਤ	ਸੰਧਾਂਵਾਲੀਆ (ਜੱਟ ਸਿੱਖ)
ਮਿਸਲ	ਸ਼ੁਕਰਚੱਕੀਆ

ਪਰਿਵਾਰਕ ਵੰਸ਼

ਸ਼ੁਕਰਚੱਕੀਆ ਮਿਸਲ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਵਧੀ:

ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ → ਨੌਧ ਸਿੰਘ → ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ → ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ → ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

- **ਅਸਲੀ ਨਾਮ:** ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ – ਪਿਤਾ ਦੀ ਚੱਠਾ ਮੁਖੀ **ਪੀਰ ਮੁਹੰਮਦ** ਉੱਤੇ ਜਿੱਤ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਨਾਮ ਬਦਲ ਕੇ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ
- **ਬਚਪਨ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ:** ਚੇਚਕ ਕਾਰਨ **ਖੱਬੀ ਅੱਖ** ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਚਲੀ ਗਈ
- **ਮੁੱਢਲੀ ਅਗਵਾਈ:** ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ **12 ਸਾਲ** ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਮਿਸਲ ਦੀ ਵਾਗਡੋਰ ਮਿਲੀ
- **ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ:** 10 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ **ਸੋਧਰਾਂ** ਦੀ ਲੜਾਈ
- **ਕਤਲ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼:** 13 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ **ਹਸ਼ਮਤ ਖ਼ਾਨ** ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਤੋਂ ਬਚ ਗਏ

ਰਣਨੀਤਕ ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਗੱਠਜੋੜ

ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹਾਂ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੀ:

ਪਤਨੀ	ਵੇਰਵਾ
ਮਹਿਤਾਬ ਕੌਰ	ਕਨ੍ਹਈਆ ਮਿਸਲ ਦੇ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਦੀ ਧੀ
ਦਾਤਾਰ ਕੌਰ (ਜਨਮ ਨਾਮ ਰਾਜ ਕੌਰ)	ਰਣ ਸਿੰਘ ਨਕਈ ਦੀ ਧੀ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਆਰੀ ਪਤਨੀ
ਜਿੰਦ ਕੌਰ	ਆਖ਼ਰੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਤਾ

ਪਤਨੀ	ਵੇਰਵਾ
ਮੋਰਾਂ ਸਰਕਾਰ	ਇੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਾਚੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ **1802** ਵਿੱਚ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਨਿਹੰਗਾਂ ਸਮੇਤ ਕੱਟੜ ਸਿੱਖ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਗੂ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ **ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ** ਨੇ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਇਸ ਲਈ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗਵਾਈ।

ਮਿਸਲਾਂ ਦੇ ਏਕੀਕਰਨ ਦੀ ਰਣਨੀਤੀ

ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਿਸਲਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕੇ ਅਪਣਾਏ:

- **ਕਨ੍ਹਈਆ ਮਿਸਲ:** ਮਹਿਤਾਬ ਕੌਰ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਰਾਹੀਂ ਗੱਠਜੋੜ
- **ਨਕਈ ਮਿਸਲ:** ਰਾਜ ਕੌਰ (ਦਾਤਾਰ ਕੌਰ) ਨਾਲ ਵਿਆਹ
- **ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਮਿਸਲ:** ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਨਾਲ ਪੱਗ-ਵਟਾਈ
- **ਹੋਰ ਮਿਸਲਾਂ:** ਫ਼ੌਜੀ ਜਿੱਤ ਰਾਹੀਂ
- **ਫੂਲਕੀਆਂ ਮਿਸਲ:** ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹੇਠ ਆਜ਼ਾਦ ਰਹੀ

ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ

ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਐਲਾਨਿਆ। **12 ਅਪ੍ਰੈਲ 1801** ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜ **ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ** ਨੇ ਰਸਮੀ ਸਮਾਗਮ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ **ਲਾਹੌਰ** ਨੂੰ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਇਆ, ਆਪਣੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ **"ਸਰਕਾਰ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ"** ਅਤੇ ਦਰਬਾਰ ਨੂੰ **"ਦਰਬਾਰ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ"** ਕਿਹਾ।

ਮੁੱਖ ਇਲਾਕਾਈ ਜਿੱਤਾਂ

ਇਲਾਕਾ	ਸਾਲ	ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਾਸਕ
ਲਾਹੌਰ	1799	ਭੰਗੀ ਸਰਦਾਰ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ	1802	ਮਾਈ ਸੁੱਖਾਂ (ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਭੰਗੀ ਦੀ ਵਿਧਵਾ)
ਕਸੂਰ	1807	ਕੁਤਬ-ਉਦ-ਦੀਨ
ਝੰਗ	1807	ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ
ਸਿਆਲਕੋਟ	1808	ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ
ਕਾਂਗੜਾ	1809	ਰਾਜਾ ਸੰਸਾਰ ਚੰਦ ਕਟੋਚ
ਅਟਕ	1813	ਜਹਾਂਦਾਦ ਖ਼ਾਨ
ਮੁਲਤਾਨ	1818	ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਨ
ਕਸ਼ਮੀਰ	1819	ਜੱਬਾਰ ਖ਼ਾਨ
ਪਿਸ਼ਾਵਰ	1834	ਸੁਲਤਾਨ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ (ਬਾਰਕਜ਼ਈ)

ਆਪਣੇ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ **ਲੱਦਾਖ** ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ **ਸ਼ਿਕਾਰਪੁਰ** ਤੱਕ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ **ਜਮਰੌਦ** ਤੋਂ ਪੂਰਬ ਵਿੱਚ **ਸਤਲੁਜ** ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। **ਰਾਜ ਕੌਰ** (ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਤਾ), **ਸਦਾ ਕੌਰ** (ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੱਸ) ਅਤੇ **ਲਖਪਤ ਰਾਏ** ਨੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ।

ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਸੁਝਾਅ

ਪਹਿਲੀ ਵੱਡੀ ਜਿੱਤ: **ਲਾਹੌਰ (1799)** · ਆਖ਼ਰੀ ਵੱਡੀ ਜਿੱਤ: **ਪਿਸ਼ਾਵਰ (1834)**।

ਆਰਥਿਕ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ

ਮੁਦਰਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ

ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ **1801** ਵਿੱਚ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ **ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ** ਸਿੱਕਾ ਚਲਾਇਆ। ਖੇਤਰੀ ਸਿੱਕੇ:

- ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ **ਹਰੀ ਸਿੰਘੀ** ਸਿੱਕੇ (ਗਵਰਨਰ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਆ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ)
- ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ **ਮੋਰਾਂਸ਼ਾਹੀ** ਸਿੱਕੇ
- ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਵਿੱਚ **ਪਿਸ਼ਾਵਰੀ-ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘੀ** ਸਿੱਕੇ

ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਢਾਂਚਾ

ਰਾਜ ਚਾਰ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ: **ਲਾਹੌਰ** (ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੂਬਾ), **ਮੁਲਤਾਨ**, **ਕਸ਼ਮੀਰ** ਅਤੇ **ਪਿਸ਼ਾਵਰ**। ਹਰ ਸੂਬੇ ਦਾ ਮੁਖੀ **ਨਾਜ਼ਿਮ** (ਗਵਰਨਰ) ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ **ਕਾਰਦਾਰ** (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕੁਲੈਕਟਰ) ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹੇਠਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਪੱਧਰ:

ਸੂਬਾ (ਨਾਜ਼ਿਮ) → **ਪਰਗਨਾ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ)** → **ਤਅੱਲੁਕਾ (ਉਪ-ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ)** → **ਮੌਜ਼ਾ (ਪਿੰਡ; ਹਰ ਤਅੱਲੁਕੇ ਵਿੱਚ 50–100)**

ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ

ਅਹੁਦਾ	ਅਧਿਕਾਰੀ
ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ	**ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਡੋਗਰਾ**
ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀ	**ਫ਼ਕੀਰ ਅਜ਼ੀਜ਼-ਉਦ-ਦੀਨ**
ਵਿੱਤ ਮੰਤਰੀ	**ਦੀਨਾ ਨਾਥ**
ਕਸਟਮ ਮਖੀ	**ਮਿਸਰ ਰਲੀਆ ਰਾਮ**
ਉਦਯੋਗਿਕ (ਅਸਲਾ) ਵਿਭਾਗ	**ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ**

ਮਾਲੀਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ

- **ਮੁੱਖ ਸਰੋਤ:** ਜ਼ਮੀਨੀ ਮਾਲੀਆ (ਰਾਜ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਲਗਭਗ **70%**)
- **ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਢੰਗ:**
  - **ਬਟਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ:** ਕਿਸਾਨ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚਕਾਰ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਰਵਾਇਤੀ ਵੰਡ
  - **ਕਨਕੂਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ:** ਖੜ੍ਹੀ ਫ਼ਸਲ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ (1824 ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ)
- **ਵਸੂਲੀ:** ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵਾਰ, ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਕਟਾਈ ਸਮੇਂ
- **ਪਿੰਡ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ: ਮੁਕੱਦਮ** ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਪੰਚਾਇਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ
- ਸਰਕਾਰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖੂਹ ਪੁੱਟਣ ਲਈ **ਤਕਾਵੀ ਕਰਜ਼ੇ** ਦਿੰਦੀ ਸੀ।
- ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ **1837** ਵਿੱਚ **"ਆਰਡਰ ਆਫ਼ ਦ ਪ੍ਰੋਪੀਸ਼ੀਅਸ ਸਟਾਰ ਆਫ਼ ਪੰਜਾਬ"** (ਸਨਮਾਨ) ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ

ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ **ਪੰਚਾਇਤੀ ਅਦਾਲਤਾਂ** ਨਿਆਂ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਦਕਿ ਲਾਹੌਰ ਦੀ **ਅਦਾਲਤ-ਏ-ਆਲਾ** ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅਪੀਲਾਂ ਸੁਣਦੀ ਸੀ। ਹੋਰ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤੀ ਦੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ, ਨਾਜ਼ਿਮਾਂ ਦੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। **ਮਹਾਰਾਜਾ** ਨਿਆਂ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਸਰੋਤ ਸਨ – ਕਾਰਦਾਰਾਂ, ਨਾਜ਼ਿਮਾਂ, ਅਦਾਲਤੀਆਂ ਅਤੇ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੇ ਫ਼ੈਸਲਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਅਪੀਲ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਅਦਾਲਤ।

HOUSE OF ASPIRANTS
Learn from someone who has already achieved what you are preparing for.

ਸਿੱਖ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ

ਫ਼ੌਜ ਬਹੁਤ ਵਿਭਿੰਨ ਸੀ – ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ, ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਯੂਰਪੀ ਸਿਪਾਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ:

1. ਫ਼ੌਜ-ਏ-ਖ਼ਾਸ (ਚੋਣਵੀਂ ਫ਼ੌਜ)

- ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਟੁਕੜੀ
- ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਖ਼ਤ ਸਿਖਲਾਈ
- ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਝੰਡਾ
- ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਹਥਿਆਰ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ

2. ਫ਼ੌਜ-ਏ-ਆਈਨ (ਨਿਯਮਤ ਫ਼ੌਜ)

- ਮੁੱਖ ਫ਼ੌਜ, ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ:
- **ਕੰਪੂ-ਏ-ਮੁਅੱਲਾ** (ਰਾਜ ਦੀ ਫ਼ੌਜ)
- **ਫ਼ੌਜ-ਏ-ਖ਼ਾਸ** (ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਫ਼ੌਜ)

3. ਫ਼ੌਜ-ਏ-ਬੇ-ਕਵਾਇਦ (ਬੇਨਿਯਮੀ ਫ਼ੌਜ)

- ਲਗਭਗ **52,000** ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਪਰ ਬੇਨਿਯਮੀ ਸਿਪਾਹੀ
- ਇਸ ਨੂੰ **ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਫ਼ੌਜ** ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ
- ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹਿੱਸਾ

- **ਫ਼ੌਜ-ਏ-ਕਿਲ੍ਹੇਦਾਰੀ:** ਕਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਫ਼ੌਜ, ਜੋ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦੀ ਸੀ।
- **ਘੋੜਚੜ੍ਹੇ:** ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਹਿੱਸਾ – ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਘੋੜਸਵਾਰ, ਜੋ ਕਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਪੁਲਿਸ ਵਜੋਂ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਯੂਰਪੀ ਅਫ਼ਸਰ

ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਯੂਰਪੀ ਅਫ਼ਸਰ ਰੱਖ ਕੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਕੀਤਾ:

ਅਫ਼ਸਰ	ਭੂਮਿਕਾ
ਪ੍ਰਾਈਸ (ਅੰਗਰੇਜ਼)	ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਯੂਰਪੀ
ਜੀਨ-ਬੈਪਟਿਸਟ ਵੈਂਤੂਰਾ (ਇਤਾਲਵੀ)	1822 ਵਿੱਚ ਜਰਨੈਲ ਨਿਯੁਕਤ; ਫ਼ੌਜ-ਏ-ਖ਼ਾਸ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ
ਜੀਨ-ਫ਼ਰਾਂਸੁਆ ਅਲਾਰਡ (ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ)	ਘੋੜਸਵਾਰ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਕਮਾਨ; ਲੜਾਈ ਦੀਆਂ ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨੀਕਾਂ
ਜਨਰਲ ਔਗਸਟ ਕੋਰਟ ਅਤੇ **ਗਾਰਡਨਰ**	ਤੋਪਖ਼ਾਨੇ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰ
ਫ਼ੋਲਕਸ (ਅੰਗਰੇਜ਼)	1835 ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਸੁਧਰਨ 'ਤੇ ਭਰਤੀ ਕੀਤਾ

ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਜਰਨੈਲ

ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਜਰਨੈਲ:

- ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਆ
- ਦੀਵਾਨ ਮੋਹਕਮ ਚੰਦ
- ਸਰਦਾਰ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀਵਾਲਾ
- ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ
- ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ
- ਜੀਨ-ਫ਼ਰਾਂਸੁਆ ਅਲਾਰਡ (ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ)
- ਜੀਨ-ਬੈਪਟਿਸਟ ਵੈਂਤੂਰਾ (ਇਤਾਲਵੀ)

HOUSE OF ASPIRANTS
Learn from someone who has already achieved what you are preparing for.

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸੰਧੀਆਂ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਸੰਧੀ (1809)

ਇਸ ਨੂੰ **ਮਿੰਟੋ-ਮੈਟਕਾਫ਼ ਸੰਧੀ** ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ (ਲਾਰਡ ਮਿੰਟੋ ਦੇ ਸਮੇਂ ਚਾਰਲਸ ਮੈਟਕਾਫ਼ ਨਾਲ):

- ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜਾਂ **ਸਤਲੁਜ** ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਵਧਾਉਣਗੀਆਂ
- ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਵਚਨ ਦਿੱਤਾ
- ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀ ਹੱਦ ਤੈਅ ਹੋਈ

ਤ੍ਰੈ-ਪੱਖੀ ਸੰਧੀ (1838)

ਲਾਰਡ ਆਕਲੈਂਡ ਅਤੇ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਸ਼ਾਸਕ **ਸ਼ਾਹ ਸ਼ੁਜਾ** ਨਾਲ:

- ਸ਼ਾਹ ਸ਼ੁਜਾ ਨੂੰ ਕਾਬੁਲ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ
- ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜਾਂ ਮਿਲ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਗੀਆਂ

ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਯੋਗਦਾਨ

ਸਥਾਨ	ਯੋਗਦਾਨ
ਸਿੱਖ ਸਥਾਨ	ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ 'ਤੇ ਸੋਨੇ ਦੀ ਸੇਵਾ · ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਬਣਵਾਏ · ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਦਾ ਨੌਂ-ਮੰਜ਼ਿਲਾ ਬੁਰਜ
ਹਿੰਦੂ ਮੰਦਰ	ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਮੰਦਰ, ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਅਤੇ ਕਾਂਗੜਾ ਦੇ ਮੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਸੋਨਾ ਦਾਨ ਕੀਤਾ
ਮੁਸਲਿਮ ਸਥਾਨ	ਮਾਈ ਮੋਰਾਂ ਮਸਜਿਦ (ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਤਨੀ ਮੋਰਾਂ ਸਰਕਾਰ ਲਈ ਬਣਵਾਈ)
ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ	ਸਿੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਦਾਸੀ ਅਤੇ ਨਿਰਮਲਾ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ

ਕੋਹਿਨੂਰ

ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ **ਕੋਹਿਨੂਰ** ਹੀਰਾ **ਸ਼ਾਹ ਸ਼ੁਜਾ** ਤੋਂ ਮਿਲਿਆ – ਇਸ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਸ਼ਾਹ ਸ਼ੁਜਾ ਦੀ ਪਤਨੀ **ਵਫ਼ਾ ਬੇਗਮ** ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ – ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਾਂਹ 'ਤੇ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਸਨ। 1839 ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ **ਪੁਰੀ (ਓਡੀਸ਼ਾ) ਦੇ ਜਗਨਨਾਥ ਮੰਦਰ** ਨੂੰ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟਾਈ, ਪਰ ਇਹ ਇੱਛਾ ਕਦੇ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ; ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਹੀਰਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਕੋਲ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਮੌਤ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ **27 ਜੂਨ 1839** ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਅਧਰੰਗ ਕਾਰਨ ਮੌਤ ਹੋਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਦੋਵਾਂ ਰੀਤਾਂ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਦੁਖਦਾਈ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਤਨੀ **ਮਹਾਰਾਣੀ ਮਹਿਤਾਬ ਦੇਵੀ** ਚਾਰ ਰਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਸੱਤ ਦਾਸੀਆਂ ਸਮੇਤ ਸਤੀ ਹੋ ਗਈ। ਲਾਹੌਰ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਵਿੱਚ **ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਮਾਧ** ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਸਕਾਰ ਸਥਾਨ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਗਵਾਹ ਹੈ।

ਰਾਜ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਦੀ ਬਣਤਰ

ਭਾਈਚਾਰਾ	ਆਬਾਦੀ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ
ਮੁਸਲਮਾਨ	~70%
ਹਿੰਦੂ	~24%
ਸਿੱਖ	~6–7%

ਝਟਪਟ ਦੁਹਰਾਈ

- ਜਨਮ **13 ਨਵੰਬਰ 1780**, ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ · ਸ਼ੁਕਰਚੱਕੀਆ ਮਿਸਲ · ਚੇਚਕ ਕਾਰਨ ਖੱਬੀ ਅੱਖ ਗਈ
- ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ **12 ਅਪ੍ਰੈਲ 1801** (ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ) · ਲਾਹੌਰ **1799** · ਪਿਸ਼ਾਵਰ **1834** (ਆਖ਼ਰੀ)
- ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ਸਿੱਕਾ **1801** · 4 ਸੂਬੇ · ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ **ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਡੋਗਰਾ** · ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀ **ਫ਼ਕੀਰ ਅਜ਼ੀਜ਼-ਉਦ-ਦੀਨ**
- ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਸੰਧੀ **1809** (ਸਤਲੁਜ ਹੱਦ) · ਤ੍ਰੈ-ਪੱਖੀ ਸੰਧੀ **1838** · ਦਿਹਾਂਤ **27 ਜੂਨ 1839**